NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-6]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

UDK: 811.81.317.12

RASMIY BIZNES DISKURSIDA PRAGMATIK INTENSIYA VA MADANIY OMILLARNING IFODALANISHI

Qodirova Mukaddas Tog‘ayevna
Termiz davlat universiteti dotsenti
E-mail: qmuqaddas@mail.ru

Annotatsiya. *Mazkur maqolada biznes munosabatlar doirasida qo‘llaniladigan rasmiy nutq matnlarida pragmatik intensiyaning ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda pragmatik intensiya kommunikativ vaziyat, adresant niyati, adresat omili va ta’sir vositalari asosida yoritiladi. Tadqiqot materiali ingliz va o‘zbek tillaridagi biznesga oid rasmiy matnlardan iborat bo‘lib, tahlilda pragmalingvistik, diskursiv va kontekstual yondashuvlarga tayaniladi. Shuningdek, maqolada matn va diskurs tushunchalarining nazariy talqini, diskursning kognitiv-kommunikativ tabiati hamda rasmiy biznes diskursida madaniy omilning o‘rni ko‘rib chiqiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi biznesga oid matnlar asosida jamoaviy birlik, ijobiy baholash, rag‘batlantirish, ijtimoiy mas’uliyat va madaniy qadriyatlarni ifodalovchi lisoniy vositalarning pragmatik vazifasi ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *pragmatik intensiya, biznes diskursi, rasmiy nutq, adresant, adresat, kommunikativ vaziyat, matn pragmatikasi, madaniy kontekst, axloqiy me’yorlar, nutqiy konstruksiya.*

ВЫРАЖЕНИЕ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ИНТЕНЦИИ И КУЛЬТУРНЫХ ФАКТОРОВ В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. *В данной статье анализируются особенности выражения прагматической интенции в официально-деловых текстах, используемых в сфере бизнес-коммуникации. Прагматическая интенция рассматривается с учётом коммуникативной ситуации, намерения адресанта, адресатного фактора и средств воздействия. Материалом исследования являются официально-деловые тексты на английском и узбекском языках; в процессе анализа применяются прагмалингвистический, дискурсивный и контекстуальный подходы. Кроме того, в статье рассматриваются теоретическая интерпретация понятий текста и дискурса, когнитивно-коммуникативная природа дискурса, а также роль культурного фактора в официально-деловом дискурсе. На материале деловых текстов на английском и узбекском языках раскрывается прагматическая функция языковых средств, выражающих коллективное единство, положительную оценку, побуждение, социальную ответственность и культурные ценности.*

Ключевые слова: *прагматическая интенция, деловой дискурс, официально-деловая речь, адресант, адресат, коммуникативная ситуация, прагматика текста, культурный контекст, этические нормы, речевая конструкция.*

THE EXPRESSION OF PRAGMATIC INTENTION AND CULTURAL FACTORS IN OFFICIAL BUSINESS DISCOURSE

Abstract. *This article analyzes the ways in which pragmatic intention is expressed in official texts of business discourse. Pragmatic intention is examined in relation to the communicative situation, the addresser’s intention, the characteristics of the addressee, and the means of communicative influence. The research material consists of official business texts in English and Uzbek, and the analysis is based on pragmalinguistic, discursive, and contextual approaches. The article also discusses theoretical interpretations of the concepts of text and discourse, the cognitive-communicative nature of discourse, and the role of cultural factors in official business discourse. Drawing on English and Uzbek business texts, the study identifies the pragmatic functions of linguistic means that express collective unity, positive evaluation, encouragement, social responsibility, and cultural values.*

Keywords: *pragmatic intention, business discourse, official business discourse, addresser, addressee, communicative situation, text pragmatics, cultural context, ethical norms, linguistic constructions.*

Kirish.

Rasmiy nutq matnlarida pragmatik intensiyaning ifodalanishini o‘rganish [6], [7], [8] pragmalingvistikaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Pragmatika nutq muallifining kommunikativ maqsadini ro‘yobga chiqarish, adresat ongiga, ruhiy

holatiga va xatti-harakatlariga ta’sir o‘tkazish vositalarini o‘rganadi [8]. Bunday yondashuvda adresant, adresat, kommunikativ vaziyat va ta’sir vositalari o‘rtasidagi munosabat markaziy o‘rin egallaydi. Chunki rasmiy nutqda pragmatik maqsadning samarali ifodalanishi adresat xususiyatlari, muloqot sharoiti va matnning funksional yo‘nalishi bilan bevosita bog‘liq.

Adabiyotlar tahlili.

Ushbu sohaning tadqiqotlariga qaratilgan e’tibor XX asrning ikkinchi yarmida ortdi. Biznes diskursi tadqiqotlarida muhim rol o‘ynagan olimlar orasida John Swales [12], Deborah Tannen [13], Almut Koester [11], Norman Fairclough [9] va Jan-Charlz Fillmor ([10] kabi tadqiqotchilarni alohida qayd etish mumkin.

J.Swales biznes diskursini “o‘ziga xos maqsadga erishish uchun tilni tashkilotlar ichida yoki ular bilan bog‘liq holda ishlatish” [12] deb ta’riflaydi. Unga ko‘ra, biznes diskursi ma’lum janrlar orqali shakllanadi va tashkilotning kommunikativ ehtiyojlarini qondiradi. Deborah Tannen esa, biznes diskursini “tashkilotlar va ishbilarmonlar o‘rtasidagi muloqotni ifodalovchi ko‘p qirrali kommunikativ hodisa” [13] deb qaraydi. Uning talqiniga ko‘ra, biznes diskursida til faqat axborot uzatish vositasi bo‘lib qolmay, balki ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi rol o‘ynaydi [13]. Almut Koester ushbu qarashlarga qo‘shimcha qilgan holda, biznes diskursi “tijorat va tashkiliy faoliyat doirasida shakllangan maxsus kommunikatsiya turi bo‘lib, unda ish jarayonidagi rasmiy va norasmiy muloqot uslublari birlashadi [11], deb ta’riflaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolada biznes munosabatlar doirasida yuzaga keladigan rasmiy matnlarda pragmatik intensiyaning ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti ingliz va o‘zbek tillaridagi biznesga oid rasmiy matnlar bo‘lsa, tadqiqot predmeti mazkur matnlarda adresant niyati, adresat omili, kommunikativ vaziyat va ta’sir vositalarining lisoniy namoyon bo‘lishidir. Tahlilda pragmalingvistik, diskursiv va kontekstual yondashuvlarga tayaniladi.

Tahlillar va natijalar.

Mazkur masala doirasida pragmatik maqsadning shakllanishini quyidagi formulada ifodalash mumkin:

Pragmatik maqsad (intensiya) = Kommunikativ vaziyat + (Adresantning niyati + Adresatning o‘ziga xos xususiyatlari) + Ta’sir vositalari

Masalan: “*That’s the magic of the Waste Action Squad,” says Claudia Hemsley, Head of Service, Public Protection & Licensing. ”It’s about bringing everybody together on the street to listen to residents about what we can do better to make our streets cleaner*.”

Ushbu matn pragmatik maqsadni shakllantirish uchun barcha muhim tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi. Birinchi navbatda, muloqot kontekstida Westminster shahrida chiqindilarni tartibga solish masalasi ko‘tarilgan bo‘lib, bu muammo aholining tozalikka oid fikr-mulohazalarini tinglash orqali hal etilishi rejalashtirilgan.

Adresantning niyati – aholining chiqindilarni boshqarishdagi ishtirokini rag‘batlantirish, shahar tozaligiga jamoaviy yondashuvni targ‘ib qilish va mahalliy aholini muhokama jarayoniga jalb qilishdan iborat (“*It’s about bringing everybody together on the street to listen to residents about what we can do better to make our streets cleaner*”). Bu niyat matnda aholi manfaatlari bilan bog‘liq ijobiy nuqtayi nazarni ilgari surish orqali ifodalangan.

Adresatning o‘ziga xos xususiyatlari ham hisobga olingan: ushbu nutq mahalliy aholiga, xususan, shahar tozaligi muammolarini hal qilishda ishtirok etishga tayyor bo‘lgan fuqarolarga qaratilgan (“*to listen to residents about what we can do better to make our streets cleaner*”). Shuning uchun nutq mazmuni rasmiy bo‘lishi bilan birga, samimiy va ilhomlantiruvchi uslubda berilgan.

Ta’sir vositalari sifatida “*bringing everybody together*” kabi jamoaviy birlikni ifodalovchi iboralar qo‘llanilgan. Bu ibora jamoaviy harakatga chaqirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, matnda oddiy va tushunarli til ishlatilgan bo‘lib, uning iliq va rag‘batlantiruvchi ohangda ekanligi yaqqol seziladi.

Shunday qilib, ushbu matn pragmatik maqsadga yo‘naltirilgan: u shahar tozaligini birgalikda hal etishga chaqiradi, ishtirokni rag‘batlantiradi va jamoaviy harakatni qo‘llaydi. Unda biz, *everybody together* kabi inkluziv (tinglovchini o‘z ichiga olgan) olmoshlar, qo‘shiling (gap mazmunidan anglashiladi), *to listen to residents* / *what we can do better* kabi yo‘naltiruvchi birliklar hamda *make our streets cleaner* singari baholovchi leksik birliklar ijobiy munosabatni kuchaytiradi. Avvalo, keyin, natijada (gap mazmunidan anglashiladi) kabi diskurs belgilari izchillikni ta’minlaydi, undovchi va rag‘batlantiruvchi nutq aktlari esa illokutiv kuchni yuzaga chiqaradi. Binobarin, pragmatik va lisoniy vositalar uyg‘unligi adresant maqsadini aniq yetkazishga yordam beradi.

Pragmatikaning shakllanish bosqichida olimlar muvaffaqiyatli kommunikatsiyaning shartlari va qoidalarini tavsiflab, alohida gaplar va nutq aktlarini tadqiq qilganlar. O‘tgan asrning 70-yillari oxirida tilga funksional yondashuvning paydo bo‘lishi munosabati bilan pragmatik munosabatlarni butun nutqiy asar, ya’ni yakunlangan lingvistik mahsulot – matn doirasida o‘rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar paydo bo‘la boshladi. Matnning funksional mohiyatini ta’kidlab, tilshunoslar uni “nutq ijodiy jarayonining natijasi” [2] va “kommunikativbilish faoliyatining mahsuli, uning obrazi va natijasi” [3] sifatida tavsiflaganlar.

1990-yillarning boshida “matn” atamasi tez sur’atda “diskurs” atamasi bilan almashib bordi. Aksariyat tilshunoslar bu tushunchalarni farqlab qaraydi: matn tilning eng yuqori darajadagi birligi deb tushunilsa, diskurs esa tilning kuzatiladigan namoyon bo‘lish shakllari va voqeaviy jihatdan tahlil qilingan matn, ya’ni “hayotga singdirilgan nutq” [1] yoki “tilning real vaqt mobaynida ishlashi” [4] deb izohlanadi.

Diskurs tadqiqotini ijtimoiy, psixologik va paralingvistik omillarni hisobga olmasdan olib borish imkonsiz bo‘lganligi sababli, ko‘plab tadqiqotchilar diskursni nutqning og‘zaki shakli bilan bog‘laydi – “*listening a discourse and reading a text*” [14] (*diskurs* – tinglash, *matn* – o‘qish). Matn yoki nutqdan farqli o‘laroq, diskurs ong tushunchasini, ya’ni kognitiv faoliyat mexanizmlarini ham o‘z ichiga oladi. Rus tilshunosligida diskursning kognitiv jihatini o‘rganishga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri E.S.Kubryakova. Uning nomi kognitiv-diskursiv bilim paradigmasining shakllanishi va rivojlanishi bilan bog‘lanadi. U “diskursiv xususiyatlarni nutqiy faoliyat doirasida bilish jarayoni mahsullarini ifodalash bilan bog‘liq tarkibiy cheklovlar tarzida tushunish lozim” deb hisoblagan [5].

Bu nuqtayi nazarni A.A.Kibrik va V.A.Plungyan ham qo‘llab-quvvatlab, “diskurs – bu til faoliyati jarayoni hamda uning natijasi” ekanligini ta’kidlaydilar [4].

Ya’ni, diskurs jarayonli va dinamik hodisa bo‘lib, u matn yaratish va uni qabul qilish bilan bir vaqtda amalga oshadi. Shu sababli, u tafakkur jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatib, mental tasavvurlar bazasini doimiy ravishda o‘zgartirib va yangilab boradi. Demak, diskurs “tilning ikki muhim funksiyasi, ya’ni kognitiv hamda kommunikativ funksiyalar bajarilishi natijasida yuzaga keladigan sintez va natija” deb ko‘rilishi chiqish mumkin [5]. Kommunikatsiya jarayonida til muayyan maqsadlarga erishishga vosita deb talqin qilinadigan pragmatika tadqiqotlaridagi nazariy tamoyillarga tayanib, diskursni tadqiq etishda pragmatik-kognitiv yondashuv yetakchi o‘rin egallaydi.

Diskursdagi madaniy omil muhim rol o‘ynaydi. Har bir madaniyatda til va nutqning o‘ziga xos ishlatilish xususiyatlari mavjud bo‘lib, ular diskursning shakllanishi va ta’sir doirasiga bevosita ta’sir qiladi. Ushbu jarayon quyidagi formula orqali ifodalanadi:

Diskursdagi madaniy omil = (Madaniy kontekst + Til va nutq xususiyatlari)

Masalan: “*Hamkasblar tomonidan muntazam, norasmiy ikki tomonlama aloqa madaniyatini ilgari surish, kuchli tomonlarni e’tirof etish va samimiy g‘amxo‘rlikni oshirishga xizmat qiladi*”.

Mazkur misol diskursdagi madaniy omilning qanday shakllanishini namoyish etadi. Bu yerda:

Madaniy kontekst – “ikki tomonlama aloqa madaniyatini ilgari surish” iborasi orqali madaniy muloqot me’yorlari aks ettirilgan. Ya’ni, rasmiy va norasmiy aloqa doirasidagi o‘zaro hurmat va qadriyatlar muhim ekani ko‘rsatilgan.

Til va nutq xususiyatlari: “e’tirof etish”, “g‘amxo‘rlikni oshirish” kabi iboralar orqali ijtimoiy va hissiy komponentlar kuchaytirilgan, ya’ni tilning ta’sirchanlik xususiyati qo‘llangan. Shunday qilib, ushbu misolda madaniy kontekst va nutq xususiyatlari uyg‘unlashib, muloqotda iliqlik, samimiylik va o‘zaro hurmatning shakllanishiga zamin yaratmoqda.

Madaniy kontekst diskurs tarkibida ishlatiladigan ifodalar, ramzlar va semantik xususiyatlar shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi:

Madaniy kontekst → (Semantik xususiyat + Ramzlar + Ifodalar)

Masalan: “*Jamoalarga kompaniyaning qadriyatlari va maqsadlari bilan aloqani saqlab qolgan holda o‘z mikromadaniyatini tabiiy ravishda rivojlantirish imkoniyati berilishi kerak*”.

Yuqorida keltirilgan misol madaniy kontekstning diskurs shakllanishidagi rolini ko‘rsatadi. Bunda:

Madaniy kontekst – “kompaniyaning qadriyatlari va maqsadlari bilan aloqani saqlab qolish” iborasi tashkilot ichidagi madaniy qadriyatlarni ifodalaydi.

Semantik xususiyatlar – “mikromadaniyat”, “rivojlantirish”, “aloqa saqlab qolish” kabi tushunchalar, jamoa ichidagi muhim madaniy elementlarni belgilaydi.

Ramzlar va ifodalar – “tabiiy ravishda rivojlantirish imkoniyati” iborasi tashkilot madaniyatining erkin va moslashuvchan shakllanishini anglatadi. Shu tariqa, ushbu misolda madaniy kontekst va semantik elementlar uyg‘unlashib, jamoa ichida madaniy qadriyatlarning shakllanishi va mustahkamlanishiga ta’sir qilmoqda.

Ayniqsa, rasmiy nutq diskursida madaniy omillar muhim ahamiyatga ega bo‘lib, madaniy stereotiplar, axloqiy me’yorlar va an’anaviy tushunchalar nutqiy konstruksiyalar shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi:

Rasmiy diskurs = (Madaniy stereotiplar + Axloqiy me’yorlar + An’anaviy tushunchalar)

Masalan: “*Ijtimoiy tadbirkorlik bu xayriya emas, balki ijtimoiy muammolarni, masalan, nogironlarni ish bilan ta’minlash, xizmatlardan foydalanish, tibbiyot, ta’lim kabi masalalarni hal qilishga yo‘naltirilgan, xizmat ko‘rsatish yoki tovarlarni sotish orqali moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan tadbirkorlik faoliyatidir*”.

Mazkur misol rasmiy nutq diskursida madaniy omillarning qanday shakllanishini ko‘rsatadi. Bu yerda:

Madaniy stereotiplar – “ijtimoiy tadbirkorlik bu xayriya emas” iborasi orqali tadbirkorlik va xayriya tushunchalarining jamiyatdagi an’anaviy qarashlar asosida farqlanishi aks etgan.

Axloqiy me’yorlar – “nogironlarni ish bilan ta’minlash”, “tibbiyot, ta’lim kabi masalalarni hal qilish” iboralari orqali jamiyatda insonparvarlik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash tamoyili ta’kidlangan.

An’anaviy tushunchalar “xizmat ko‘rsatish yoki tovarlarni sotish orqali moliyaviy barqarorlik” iborasi orqali iqtisodiy model va jamiyatdagi tadbirkorlik faoliyatiga munosabatni ifodalaydi. Shunga ko‘ra, ushbu misol rasmiy diskursda madaniy stereotiplar, axloqiy me’yorlar va an’anaviy tushunchalarning nutqiy konstruksiyalarga ta’sirini qilishini aniq ochib beradi.

Xulosa.

Madaniy omil diskursni tushunish va talqin etishda asosiy mezonlardan biridir. Shu sababli, pragmatik tadqiqotlarda madaniy kontekstni inobatga olish muhim, chunki u nutqning ta’sir kuchi va samaradorligini bevosita belgilaydi.

Adabiyotlar

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.137.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. – М.: Наука, 1984. – 268 с.
4. Кибрик А.А., Плунгян В.А. Функционализм // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. – М., 2010. – С.276-339.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Ko‘chiboyev A. Matn pragmatikasi: o‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand, 2015. – 123 b.
7. Safarov Sh. Pragmalingvistika: monografiya. – Toshkent, 2008. – 318 b.
8. Hakimov M. O‘zbek pragmalingvistikasi asoslari / mas’ul muharrir A. Nurmonov. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 176 b.
9. Fairclough N. Discourse and Social Change. – UK, Cambridge: Polity Press, 1992. – 259 p.
10. Fillmore Ch. Frame Semantics/Linguistic Society of Korea (ed.)/Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hansshin Publishing. – Pp.111-137.
11. Koester A. Investigating Workplace Discourse. – UK, London: Routledge, 2006. – 126 pp.
12. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 260 p.
13. Tannen D. Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends. – USA, New Jersey, Norwood: Ablex Publishing Corporation, 1984. – 256 p.
14. Verdaansdonk H. Concepts of Acceptance and the Basis of a Theory of Texts // Pragmatics of Language and Literature. – Amsterdam, 1976. – 236 p.